

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ

Владимирова В. І.

Українська медична стоматологічна академія

Автор досліджує психолого-педагогічні підходи до сутності феномену самовизначення, розкриває взаємозв'язок досліджуваного процесу з формуванням складної професійно-особистісної. Обґрунтовується роль особистісної активності в успішному професійно-особистісному самовизначенні й зростанні майбутнього фахівця.

Ключові слова: *самовизначення, конкурентоспроможність майбутнього фахівця, професійно-особистісне самовизначення студента.*

The author describes psychological and pedagogical approaches to the essence of the phenomenon of self-determination, the relationship of the process under study with the formation of a complex professional and personal quality - professionalism, which is the determining condition for the future competitiveness of specialists. The role of personal activity in successful professional and personal self-determination and the growth of a future specialist is substantiated.

Keywords: *self-determination, competitiveness of a future specialist, professional and personal self-determination of a student.*

Динамічні соціокультурні й економічні перетворення в сучасному світовому й українському суспільстві, формування ринкових механізмів і нових сфер діяльності, упровадження інноваційних технологій, автоматизація, комп'ютеризація багатьох сфер життя і діяльності людини детермінували зміну традиційних уявлень про трудову діяльність і професіоналізм, поставили молоду людину перед необхідністю свідомого вибору суб'єктивної позиції, цілей, способів і засобів самоздійснення і самодетермінації в динамічно мінливих життєвих реаліях, пошуку і знаходження свого місця у світі, соціумі, професії, осмислення власної соціально-професійної ролі. Сенс загального протиріччя полягає в тому, що

професійна медична освіта в тому вигляді, в якому вона існує, не може їх вирішувати в повному обсязі.

Прагнення бути конкурентоспроможним фахівцем орієнтує молоду людину на освоєння суміжних сфер діяльності, самооцінку відповідності самого себе вимогам професії медика, подолання труднощів у досягненні мети. Це актуалізує значимість професійного самовизначення в підготовці медичного фахівця нового формату. В такому контексті однією з основних тенденцій стало висунення на перший план питань сприяння професійному розвитку особистості, її становленню і самореалізації в процесі підготовки у виші [1].

Державний освітній стандарт (ДОС) вищої освіти в числі особистісних характеристик випускника вишу визначає здатність вільно орієнтуватися у світі професій, розуміти значення трудової діяльності для людини в інтересах динамічного, стійкого, ефективного розвитку суспільства і соціокультурного середовища [2]. Ця позиція ДОС детермінована реальним станом ринку праці у світовому й українському суспільстві, наслідками переходу від економіки споживання і розподілу до економіки знань, появою нових професій, підвищенням рівня конкуренції на ринку праці, які викликали інтерес педагогічної науки до проблеми професійно-особистісного самовизначення студентської молоді. Про цей інтерес свідчать численні дослідження багатьох авторів у останнє десятиліття ХХІ ст. (А. Я. Журкіна, Н. Б. Крилова, Л. Б. Соколова та ін.) [3]. При цьому малодослідженим залишається процес професійно-особистісного самовизначення студента, хоча, відповідно до ДОС, особистісні результати освоєння майбутньої професії мають відображати усвідомлений вибір студента і побудову подальшої індивідуальної траєкторії освіти на базі орієнтування у світі особистості й професійних уподобань. З огляду на сучасні вимоги, вважаємо своєчасним звернутися до розгляду теоретичних аспектів проблеми пошуку основ професійно-особистісного самовизначення студента медичного вишу в умовах сучасного соціального замовлення.

Звернемося до розгляду ключових дефініцій досліджуваного поняття.

Термін «самовизначення» використовується в різних сферах антропології (філософія, психологія, педагогіка, соціологія) для характеристики процесу становлення, дорослішання особистості, формування життєвої траєкторії, вибору професії, тому він набув статусу мультидисциплінарного поняття. Самовизначення вивчається з різних позицій: як здатність людини будувати життя відповідно до своєї індивідуальності (Л. В. Сохань, М. Х. Тітма), як спосіб взаємодії особистості і суспільства (А. В. Мудрик, С. А. Расчетина та ін.) [4]; способи особистісного самовизначення вивчаються в руслі проблем менеджерського плану (О. С. Анісімов, Г. Х. Попов, Т. Ф. Акбашев) [5], розглядаються в рамках досліджень профорієнтації (Е. І. Клімов, Л. В. Андриянова, А. Г. Вайсбург, Н. Н. Соколов, І. І. Чистякова, Н. Ф. Гейжан, А. В. Козлов). У західноєвропейській антропології вони знаходять відображення в працях Х. Хекхаузена, Р. Бернса, А. Маслоу, К. Роджерса.

М. Р. Гінзбург зазначає два основні підходи до самовизначення: «соціологічний – характеризує самовизначення як результат входження в соціальні структури і сфери життя», тим самим підкреслюючи його завершеність і ретроспективність; «психологічний – розглядає його як процес прояву механізмів входження індивіда в будь-які структури», що свідчить про деяке його пролонгування і перспективність [6].

Одне з найбільш точних визначень представлено в педагогічному словнику-довіднику «Нові цінності освіти», де воно розглядається в якості процесу і результату вільного й усвідомленого вибору особистістю власної позиції, цілей і засобів самоздійснення в конкретних життєвих умовах і обставинах, виступає центральним механізмом набуття і прояву людиною внутрішньої свободи.

Аналіз досліджень показав, що найбільш універсальним є розуміння сутності процесу самовизначення як здатності людини до самостійного проєктування свого життя, осмислення і регулювання життя й діяльності

відповідно до ціннісних векторів і цілей. Це, на думку більшості психологів, – одна з центральних сутнісних потреб особистості, що виражається в пошуку і здобутті сенсу життя, усвідомленні її не як набору випадкових, не пов'язаних між собою подій-елементів, а як цілісного, комплексного процесу, що має напрям, наступність, соціальний і особистісний смисл. Концепція особистості, що саморозвивається, дозволяє розглядати самовизначення під новим кутом зору: через взаємозв'язок самовизначення, саморегуляції діяльності та саморегуляції особистості.

Предметом нашого дослідження є професійно-особистісне самовизначення студента-медика як аспекту культурно орієнтованого освітнього процесу. Провідна мета професійно-особистісного самовизначення – поетапне формування внутрішньої потреби і готовності самостійно і планомірно вибудовувати, за необхідності корегувати і втілювати в життя перспективи свого зростання і розвитку (професійного, особистісного, життєвого й ін.).

Проблемність професійного самовизначення молодих медичних фахівців полягає в тому, що на час закінчення ними вишу і перші роки професійної діяльності припадає адаптація особистості в конкретній професійній сфері. На цей же час також припадає, як правило, і активний усебічний розвиток особистості молодих людей, перетворення їх у громадян, «споживачів» і «творців» соціальних цінностей. З цієї причини повноцінне професійне самовизначення випускників вишу охоплює не тільки елементи ціннісного, життєвого, соціального, а й особистісного самовизначення. Змістом наступних етапів професійного самовизначення стають становлення і розвиток ставлення особистості до себе як до суб'єкта власної професійної діяльності. Отже, в проблемне поле професійно-особистісного самовизначення випускника вишу можуть бути включені складності, пов'язані з пошуком себе не тільки в медичній професії, а й у конкретному трудовому колективі, інтеріоризацією цінностей корпоративної культури, пошуком особистісних смислів власної праці.

Особистісні якості й властивості, соціально-економічні реалії та професійна діаспора інтенсивно впливають на досягнення молодою людиною успіхів у професійній сфері та як наслідок – на зростання рівня професіоналізму. Професіоналізм – це складна інтегральна властивість особистості, яка забезпечує високу трудову продуктивність і якість діяльності. Включення молодої людини в професійну діяльність формує і проявляє її складну системну властивість, що відбиває ступінь індивідуальних здібностей вирішувати професійні завдання на необхідному рівні ефективності, надійності й безпеки протягом заданого часу. Охарактеризована особистісна властивість відображає цілісну і багатофакторну характеристику людини як суб'єкта праці або як особистості в цілому.

Для отримання певного результату в будь-якій діяльності необхідний прояв відповідного рівня фізіологічної, психічної та соціальної активності особистості, що сприяє досягненню прийнятих людиною цілей. У цьому контексті професійно-особистісне самовизначення особистості відбувається як багатоаспектний і багатофакторний процес, де суб'єкт реалізує особистісний і соціальний потенціал, проявляючи активність, індивідуальність, спираючись на норми, цінності, вимоги суспільства, яке, своєю чергою, має створювати комфортні умови для продуктивної життєдіяльності, саморозвитку, здійснення інтенцій кожної особистості, реалізації її цілей і інтересів.

Основою професійно-особистісного самовизначення апріорі виступає особистісна активність людини, яка є показником уміння займати в житті в цілому або в конкретній ситуації професійного вибору позицію активного суб'єкта, уміння жити і діяти в умовах соціальних та культурних трансформацій, шукати і знаходити відповіді на особистісні й суспільно значущі питання. Аби людина змогла реалізувати себе в якості суб'єкта, вона має вміти співвідносити свої інтенції із зовнішніми вимогами й умовами, що мають для неї характер об'єктивних і обов'язкових. Виникає необхідність

індивідуального підходу, а також максимальне використання всього спектра профорієнтаційних можливостей освітнього процесу, створення і впровадження інноваційних педагогічних технологій, орієнтованих не тільки на підвищення рівня теоретичних знань і практичних умінь студентів-медиків, а й на розвиток професійного й особистісного самовизначення, у т. ч. діяльнісно-сислової єдності в майбутніх медичних фахівців.

Отже, професійно-особистісне самовизначення – це складний, багатоаспектний процес, що відбувається за весь період навчання у вищій школі. Його ядром є професійне становлення і саморозвиток суб'єкта в обраній професійній діяльності, набуття молодою людиною фундаментальних основ професійної медичної майстерності та компетентності, що інтенсифікує її особистісний розвиток, сприяючи максимальній самореалізації й ідентифікації. Професійно-особистісне самовизначення – це усвідомлений і вільний акт вибору, адекватний особистісній схильності, інтенції, можливостям і здібностям майбутнього фахівця. Важливо підкреслити, що зазвичай вибір професійного вектора розвитку відбувається з урахуванням реально наявної ситуації на ринку праці, а також статусу професії / спеціальності й інших соціокультурних потреб суспільства.

Нині перед вищою школою стоїть завдання розробки педагогіки простору – «уявити виш як сукупність просторів «життєдіяльності» студента» (А. М. Тубельський). Студент повинен мати можливість поміщати себе в різні «простори», але навчальний простір має складатися не з виконання курсових і контрольних робіт, а вміння діяти в конкретній навчальній ситуації. Важливо, щоб у студента склалося чітке уявлення: що я зараз роблю, як я роблю, чому я так роблю. Це підготовка до самовизначення взагалі й професійно-особистісного зокрема, у т. ч. руху до самого себе, до усвідомлення себе у світі, соціумі, культурі, професії. Студенту потрібно набути різноманітний досвід, в якому б відбувалося включення знань, інформації в досвід його життя. Тільки тоді, коли студент усвідомлює себе,

свою індивідуальність, «окремість», йому захочеться співвіднести себе з іншими.

В Українській медичній стоматологічній академії ведеться цілеспрямована робота щодо створення реального простору для ефективного професійно-особистісного самовизначення молоді. Основним засобом професійного, особистісного, соціокультурного, професійно-особистісного самовизначення і розвитку студента стає обговорення зі студентами їхньої роботи і тих принципів, цінностей, змісту і форм, які за нею стоять. «Надзавдання» полягає не в тому, щоб створити якісь методики, технологію самовизначення (що взагалі здається неможливим, на думку більшості вчених), а «запустити» процес соціокультурного, професійно-особистісного пошуку в кожного студента, у студентському колективі в цілому [7-11].

Для того щоб «ввести» студента в культуру, навчити його осмислювати й інтеріоризувати професійні, соціокультурні норми і домінанти, створювати на основі їх творчої переробки нові, вибирати професійні, соціальні, особистісні стратегії розвитку, бачити перспективу свого професійно-особистісного «завтра», необхідно проявляти активність, що є вирішальним фактором успішного професійно-особистісного самовизначення. Так, для вирішення вищезгаданих завдань проведено пілотне дослідження (усне анкетування) серед іноземних студентів 1-2 курсів, спрямоване на вивчення реального стану проблеми. Результати свідчать про порівняно низький рівень розуміння більшістю респондентів (58%) цілей і завдань професійно-особистісного самовизначення, але багато (76%) висловили бажання і готовність вибудувувати кар'єру з опорою на пошук себе не тільки в професії, а й у соціокультурному, особистісному ставленні. Це дозволяє зробити висновок про те, що молоді люди, вибудовуючи життєві перспективи, націлюючись на успіх, усвідомлюють значимість не тільки професіоналізму, а й змістовних стратегій, що дозволяють реалізувати себе в соціальному і особистісному плані («стати успішним керівником» – 71%; «влитися в колектив» – 69%; «знайти колег-друзів» – 83% та ін.).

На кафедрі українознавства та гуманітарної підготовки розроблено навчальні посібники, які включають матеріали для практичних занять з української як іноземної. Освоюючи курс «Іноземна мова за професійним спрямуванням», студенти ознайомлюються з цілями, завданнями, основними стратегіями професійно-особистісного самовизначення. Практичні заняття дозволяють студентам проектувати, аналізувати можливі життєві й виробничі ситуації, що вимагають вибору засобів досягнення колективних чи особистих цілей. Ці заняття стають майданчиком для дискусій щодо значимих для студентів питань, які стосуються їхніх професійно-особистісних перспектив, а також відповідальності за результати свого вибору [7-9].

Отже, з огляду на сутність самовизначення, можна стверджувати, що провідним фактором, здатним вирішити протиріччя в професійно-особистісному самовизначенні студента, виступає сам студент, рівень його орієнтації у світі цінностей культури, суспільства, професії і, так само як і усвідомлення своїх можливостей, потреб, його здатність екстраполювати себе в майбутнє. Розвиток цієї здатності залежить від включення студента в ситуацію цілепокладання. Необхідно створювати умови для стимулювання здатності студента до прогнозування не тільки цілей професійної та культурної діяльності, а і забезпечення умов для реалізації вже в стінах вишу.

Визначаючи перспективи професійно-особистісного самовизначення студента, можна зазначити, що майбутньому фахівцю вкрай необхідно не просто увійти у світ культури, суспільства і професії, а й самовизначитися в ньому в ролі повноправного «співвласника і співавтора», бути не тільки вмілим «користувачем», а і творцем соціокультурних і професійних цінностей.

Список використаної літератури

1. Малахова О. Ю. Роль рефлексивно-образовательной среды в профессионально-личностном самоопределении студента вуза/ О. Ю. Малахова // Образование и общество. – 2015. – № 1 (90). – С. 87-91.

2. Викулина М. А. Общекультурные компетенции – основа подготовки современного специалиста / М. А.Викулина // Вестник Томского гос. пед. ун-та (TSPU Bulletin). – 2015. – Вып. 12 (165). – С. 120-124.
3. Малахова О. Ю. Системная гуманитаризация высшего технического образования как условие профессионально-личностного самоопределения студента в условиях современного социального заказа / О. Ю. Малахова // Высшее образование сегодня. – 2014. – № 4. – С. 55-58.
4. Игнатова В. В. Ориентирование будущего бакалавра на профессионально-нравственное самоопределение / Игнатова В. В., Юшкова К. В. // Вестник Томского гос. пед. ун-та (TSPU Bulletin). – 2015. – Вып. 8 (161). – С. 135-140.
5. Егорова Ю. Н. Позиции общества знаний в современном образовательном пространстве / Егорова Ю. Н., Конькина Е. В., Малахова О. Ю. // Современные исследования социальных проблем. – 2015. – № 6. – С. 37-39.
6. Гинзбург М.Р. Психология личностного самоопределения: автореф. дис. д-ра психол. наук. – М., 1996. – С.60.
7. Дегтярёва К.В. Профессиональное общение: врач – пациент: учебное пособие по русскому языку как иностранному для студентов-иностранцев высших учебных заведений III-IV уровня аккредитации, обучающихся по специальности 222 «Медицина» / Дегтярёва К.В., Владимирова В.И.; под ред. Т.А. Лещенко. – Полтава, 2018. – 146 с.
8. Лещенко Т. О. Читаємо українською : посібник для іноземних студентів 1-2 курсів (соціокультурний аспект). Ч. 1 / Т. О. Лещенко, О. М. Шевченко, Г. М. Козуб. – Полтава : ФОП Гаража М. Ф., 2018. – 129 с.
9. Лещенко Т. О. Читаємо українською : навч. посіб. для іноземних студентів 1-2 курсів (соціокультурний аспект). II частина / Т. О. Лещенко, О. М. Шевченко, Г. М. Козуб. – Полтава : ФОП Гаража М.Ф., 2019. – 148 с.
10. Лещенко Т. О.Сучасні освітні технології в опануванні студентами курсу "Основи психології.Основи педагогіки" у ВДНЗ України "УМСА" / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко // Суспільство і медицина:діалог в умовах

євроінтеграції : матеріали доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Полтава : Дивосвіт, 2015. – С. 61–63.

11. Лещенко Т. О. Про деякі шляхи оптимального поєднання методів і засобів навчання у процесі викладання гуманітарних дисциплін / Т. О. Лещенко // Дидактичні принципи навчання та їх реалізація у вищій медичній школі : матеріали конф. – Полтава, 2000.– С. 57–59.